

הרב אלחנן פרינץ

הטיפול בתינוק בשבת

מבוא

כאשר עוסקים אנו בהלכות שבת ישנו הלכות רבות אשר נוגעות לנו כמעט בכל שבת. בניגוד לעיסוק בנושאי הלכה אחרים אשר בהם לא נצרכים אנו לדעת את כל הפרטים, ואף אם נצטרך, נוכל לעיין בספר ולבדוק. בהלכות שבת אין הדבר כן, זאת משום שאין שבת בה לא נצטרך ליישם את ההלכות ופרטיהן הקשורות למלאכות שבת, על מנת שנצליח לשמור את השבת כתיקונה. הלכות שבת ופרטיה מרובות, אולם אצל רבים מאיתנו, מקויימות הם אף ללא ידיעה או ליותר דיוק הימנעות מעשייה, דבר זה נהיה שגור באורח חייהם של בני האדם עוד מבית הוריהם. אולם כאשר אנו עוסקים בילד קטן, לא תמיד יודעים אנו מה לעשות עתה מבחינה הלכתית וכיצד. וכן, האם הדבר מותר או אסור. דברים אלו נובעים מעצם המציאות בה לתינוק ישנם הרגלי אכילה שונים מאיתנו ואף מזונם שונה.

במאמר זה ננסה לברר וללבן, כיצד ניתן לספק לתינוק את כל צרכיו הנדרשים אף בשבת, מבלי לפגוע בפריאותו, בהרגלי אכילתו ובצרכיו האישיים. ראוי לציין כי אף למי שאין ילד קטן, מאמר זה יסייע לו להפיק גברי מלאכות רבות בהלכות שבת, כיוון שהשתדלתי לפרט בעניין הגדר בכל דבר: כגון: רפואה, סוחט, מחתך ועוד.

א. הגדרתו של קטן והשלכות הנובעות מכך

ראשית עלינו להקדים כי כאשר אנו מתייחסים אל הילד הקטן מצינו מחלוקת בפוסקי זמננו מי הוא המוגדר ילד קטן: בספר "קצות השולחן" (קלד, "בדי השולחן" סק"ח) כתב כי כל זמן אשר נותנים לילד מאכל המיוחד לקטנים נחשב הילד לקטן, ואפילו אם גילו הוא יותר משלוש שנים.

בשו"ת "מנחת יצחק" (א, עח) כתב קולא גדולה בדין זה, והגדיר את גילו של קטן עד גיל תשע שנים. כשיטה זו פסק אף ה"שמירת שבת כהלכתה" (לו, ב), אולם המעיין בשו"ת "ציץ אליעזר" (ח, טו) ימצא כי שיטה זו איננה פשוטה כל

כך, ובתשובה שם, הקשה ה"ציץ אליעזר" על קולא גדולה זו של ה"מנחת יצחק" וכתב דנראה לו שיש להקל עד גיל שש. יש פוסקים אשר מחמירים ("חזון-איש" נט, ג) בהגדרת ילד קטן, ומגדירים קטן עד גיל שנתיים-שלוש¹.

אחת ההשלכות להגדרת גילו של הילד הקטן, מופיעה בענייני רפואה בשבת, בה כותב הרמ"א ("אורח חיים" שכח, יז) כי "מותר לאינו יהודי לעשות תבשיל לקטן שאין לו מה לאכול, דסתם צורכי קטן כחולה שאין בו סכנה". בדין חולה שאין בו סכנה מצינו מחלוקת ראשונים גדולה מה הותר לו.

להלכה פוסק ה"שולחן ערוך" (שכח, יז) כשיטתו של הרמב"ן. כלומר, מותר לעשות מלאכה דרבנן לחולה שאין בו סכנה והוא שיעשה בשינוי. אולם כאשר קיימת סכנת אדם אביב לאדם אזי יש לעשות את המלאכה אף בלא שינוי. דברים אלו אמורים במלאכה הנעשית על ידי יהודי. אך כאשר ישנו גוי התירו לו לעשות אף מלאכה דאורייתא לחולה שאין בו סכנה. פוסקי זמננו הכריעו כי כאשר אין גוי וישנה סכנת איב, מותר לעשות אף מלאכה דאורייתא בשינוי על ידי היהודי. ("שולחן ערוך הרב" (סעיף יט), "אגלי טל", "קצות השולחן" (קלד, ד), "שמירת שבת כהלכתה" (לג, הערה יז).

חשוב לציין את דברי ה"משנה ברורה" (שכח, מט) האומר כי במצב בו הרופא אומר שאם לא ירפאו את האיב עתה, יבוא האדם לידי פיקוח נפש, אזי פשיטא שבמצב זה מותר לעשות את כל הפעולות שעושים לחולה שיש בו סכנה (כולל איסורי דאורייתא)².

מכלל זה בהלכות רפואה, המגדיר ילד קטן כחולה שאין בו סכנה, נובעת קולא לגבי רחיצתו של ילד קטן בשבת, כלומר, מתוך שקטן דינו כחולה שאין בו סכנה ניתן להסיק דניתן יהיה לרחצו בשבת ואפילו יוכל לפתוח את ברז המים החמים בשינוי³, דזה איסור דרבנן בשינוי שהותר לחולה שאין בו סכנה.

1. נראה לי כי הגדרת ילד קטן תלויה בצרכים השונים של הילד. כלומר: ילד אשר מאכליו הם מאכלי תינוק כתחליף חלב או ירקות מרוסקים נתחשב בגילו למרות שיתכן שעתה הוא כבר בגיל ארבע וכדומה.

2. במקרה וניתן לעשות את הטיפול הרפואי על ידי גוי, או על ידי יהודי (כגון: אמסלנס עם נהג גוי או לקחת יהודיש יסיע לבית חולים) מה עדיף לעשות? נראה כי ה"שולחן ערוך" (שכח, יב) הכריע שיש לעשות על ידי יהודי, בעוד שלדעת הרמ"א אם אפשר לעשות על ידי גוי בלא איחור וכשאין חשש שהגוי יתעצל בטיפול, עושין על ידי גוי. הטי"ז הכריע כ"שולחן ערוך" משום הסברא שכל הזרזי הרי זה משובח וחישישן שאם יקחו עתה גוי נמצא שמכשילן לעתיד לבוא, מכיוון שבפעם הבאה כאשר יהיה פיקוח נפש יחפשו דווקא גוי.

3. כל זה כאשר מדובר בדוד שמש ולא בבילר. בעניין זה עיין בספר "אורחות שבת" פרק א הערה רב.

ב. השימוש במגבונים לחים

לפי שעתה הזכרנו כי ניתן לרחוץ את הקטן, נעיין האם במקרה שעשה הקטן את צרכיו ניתן להשתמש במגבונים לחים על מנת לנקותו או שמא אסור, או שרק רצוי לרוחצו במים מאשר להשתמש במגבונים.

הבעיה הראשונה בשימוש במגבונים הינה בעייה של סוחט. כאשר ה"שולחן ערוך" (שכ, ז) התיר לסחוט כבשים ושלקות לגופן היה זה מן הטעם שאין האדם צריך למים הנסחטים, וכן זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, והמשקים הולכים לאיבוד. אולם דבר זה לא ניתן להאמר בעניין המגבונים, כיוון שבהם האדם צריך את הלחות, על מנת שיוכל לנקות את הקטן כראוי.

אלא שישנם מגבונים אשר בהם אין קיימת בעיית סוחט מכיוון שהם עשויים מדבר שאינו גידולי קרקע. (בדבר שאינו גידולי קרקע אין איסור סוחט). על כן, הקונה מגבונים צריך הוא לבדוק מאיזה חומר הם עשויים.

אולם גם כאשר המגבון עשוי מדבר שגידולו מהקרקע ויש בו בעיית סחיטה, יש לחלק בין מגבון עם לחות רבה מאוד עד כדי שהוא נוזל, לבין מגבונים אשר לחים פחות, וישנם בשוק מספר סוגי מגבונים. האיסור בדין סוחט הינו, רק כאשר יש שיעור של טופח על מנת להטפוח, מאותו בגד (מגבון).

על מנת להבין את השיעור של טופח על מנת להטפוח, ראוי להזכיר את המובא בשו"ת "אז נדברו" (א, ה). השאלה בה עוסק השו"ת "אז נדברו" היא: האם קיימת בעיית סוחט בבגדים אשר יצאו ממכונת כביסה, לאחר שנעשית במכונה יתוכנית של סחיטה. לשיטתו, לאחר הסחיטה במכונת כביסה אף שהבגד לח, הוא איננו בגדר טופח על מנת להטפוח.

לפי זה ראיתי כי הרב עובדיה יוסף כתב שיש לחלק בין תחילת החבילה של המגבונים לבין סופה. זאת משום שבסוף החבילה של המגבונים, המגבונים לחים יותר מתחילת החבילה ויש בהם בעייה של טופח על מנת להטפוח, על כן ראוי שלא להשתמש בסוף חבילת המגבונים בשבת.

לפי זה פסק ב"שמירת שבת כהלכתה" שינגב עם המגבונים בנחת וזאת כדי שלא יגיע לידי מצב של סוחט, אולם עדיין צריך עיון, האם במצב זה אין פסיק רישא של סוחט⁴. על כן ודאי שעדיף לרחוץ הקטן כאשר אין בידינו מגבונים שאינם מכותנה וכו'. אולם כאשר לא ניתן לרחצו אזי יש לנגב בנחת ולהשתמש במגבונים העליונים הנמצאים בחבילה.

צריך לציין כי כל דברינו בעניין המגבונים הם במגבונים המופרדים, דאם לא כן ישנה בעיה אחרת של מחתך. ובשעת הדחק כשישנה מציאות אשר לא

4. עוד בעניין המגבונים עיין בשו"ת "מראה הבוק" (ג, מח). ובהפנייתו לפוסקים נוספים בנידון.

מאפשרת להשתמש ברחיצה (כגון: הפסקת מים) ואין מגבונים מופרדים אלא מחוברים, אזי יקרע את המגבונים לא על הקו המסומן לחתיכה מדוייקת, וכן לא יקפיד על אורך מידת המגבון אשר תצא לו בקורעו. בעניין דין מחתך, ראיתי בספר "אורחות שבת" (יא, הערה נו) כי אם האדם אינו מקפיד כלל על קו ישר ולא על מידת הנייר ומה שחותך במקום בהנקבים הוא משום שזה יותר נוח לו לקורעם שם, שדעת הרב אירבך להקל משום שזה לא נקרא מחתך, אך דעת הרב אלישיב מחמיר, וטעמו הוא מכיוון שבבית החרושת הוכנו הנקבים לצורך חיתוך בקפידה, (ומשום כך ישנה בעייה של מחתך). אולם נראה שפשיטא לכולי עלמא כי במצב ואין אפשרות להשתמש בדבר אחר, יכול לקרוע את המגבון שלא במקום החיתוך המיועד, דבזה לא חשיב מחתך, וראוי שיקרע בשינוי, ואכמ"ל בדין קורע.

ג. החלפת חיתולים

בעניין החלפת חיתולים ישנם מספר דברים הצריכים ליבון: הן בהורדת החיתול דעל ידו עובר על מלאכת קורע, והן בהנחת חיתול נקי על גבי התינוק, אשר בה עושה האדם פעולה של הדבקה, שהיא אסורה מצד מלאכת תופר. ראשית נדון לגבי פתיחת המדבקות הדבוקות עוד מבית חרושת. בשו"ת "יחווה דעת" (ו, כד) כתב כי מהרמב"ם וה"שולחן ערוך" משמע שבהדבקת ניירות יש משום תופר ובהפרדתם משום קורע. וכתב "המגן אברהם" בעניין דפים שנדבקו, שיש לחלק בין דברים העשויים לקיום אשר אסורים, לדבר שאינו נעשה לקיום.

לפי זה בעניין פתיחת המדבקות הסגורות מזמן הייצור, ניתן לומר כי מכיוון שכוונת המפעל היא לסוגרם רק עד בית הלקוח ולא לסוגרם לתמיד - יש להתיר לפותחן. אולם ראיתי כי הרב וייס חולק בזה (שו"ת "מנחת יצחק" ה, לט) וכתב כי מכיוון שנעשו המדבקות להתקיים לזמן מרובה, יש לאסור הדבר. על כן פוסק הרב ישראלי (ברקאי א, 166) שמהיות טוב יפתח את המדבקות בערב שבת. וכן כתב להחמיר אף ה"שמירת שבת כהלכתה" (טו, א) וביאר כי מאחר ופותח את המדבקה בערב שבת וסוגרה, אזי כיוון שהיא עומדת להיות מוסרת באותו יום, הרי זה כקשר שאינו של קיימא שמותר. וכן מכריע בשו"ת "ציץ אליעזר" (טז, ו) שיש לפתוח את מדבקות החיתולים מערב שבת.

אולם כאשר שם חיתול חדש על התינוק אזי יש לבדוק מה הדין של תפירה שאינה של קיימא, דהרי החיתול לא ישאר זמן מרובה על התינוק, וודאי לא יותר מיום. אם כן לכאורה צריכים כולם להתיר לסגור את החיתול על גבי התינוק.

הרמב"ם (הלכות שבת ט, יג) כתב כי כל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור, ומצינו במלאכת קושר שפטור אף בקשר שאינו עומד לקיימא אף על גב שהוא חזק ובר קיום. ישנה מחלוקת האם דין זה נאמר גם במלאכות אחרות. בענייניו של החיתול צריכים אנו לברר, מה יהיה הדין כאשר התפירה יכולה להתקיים לזמן רב, אולם היא איננה מיועדת לכך.

ה"שולחן ערוך" (שמ, ז) כתב כי אין לחלק בין תפירה העשויה ליום אחד ובין תפירה הנעשית לעולם, דבשניהם אסור. על דברים אלו של רבי יוסף קארו, אשר הובאו גם ב"בית יוסף", העיר ה"דרכי משה" על פי הגהות ה"מרדכי" כי נהגו להקל, זאת מכיוון שאין התפירה עומדת לקיימא, אף על גב שהיא חזקה ובת קיום. אלא שב"שולחן ערוך" הרמ"א לא הגיה על פסקו של המחבר. אולם בסימן שיו (ג) הביא הרמ"א שתי דעות בעניין ניתוק זוג נעלים וכתב "דאין חילוק בתפירה בין של קיימא לאינה של קיימא, ויש מתירין בתפירה שאינה של קיימא, ואין להתיר בפני עם הארץ".

ב"תהילה לדוד" (שמ, ו) תמה על דברי הרמ"א שפסקו סותרין זה לזה. דהרי בסימן שיו כתב כי מעיקר הדין תפירה שאינה של קיימא מותרת, ואילו בסימן שמ פסק כמחבר, שגם תפירה ליום אחד הוי תפירה גמורה.

על כן כותב ה"תהילה לדוד" שיתכן כי הרמ"א מיקל דווקא בקריעה, דהוי קורע שלא על מנת לתפור, אבל תפירה אסורה. ה"משנה ברורה" (שמ, כז) הכריע שבתפירה שאינה של קיימא חייב. ואף ה"יחזון איש" (השמטות לסימן שמ) כתב כי לדינא מחמיר הרמ"א בתפירה שאינה של קיימא.

אולם ב"שמירת שבת כהלכתה" (טו, הערות רט, רכד. לה, הערה סג) כתב לדינא להקל, ולדבריו הרמ"א מתיר אף בתפירה שאינה של קיימא. ובספר "תוספת אהל" הביא סב"א אשר לפיה יש להתיר סגירת החיתול בשבת. לשיטתו החיתולים הנמכרים בשוק, ניתן להדביקם מספר רב של פעמים, היינו לפתוח ולסגור סתם, לפי זה ניתן לדמות את דין סגירת החיתול לתפירה העשויה על ידי כפתורים אשר מותרת לכולי עלמא.

לפיכך הסוגר את החיתול על התינוק בשבת יש לו על מי לסמוך, אולם צריכים להזהר כי לאחר הסרת החיתול המלוכלך לא לסוגרו עם המדבקות, כיוון שאז ישנו איסור של תפירה של קיימא, משום שהחיתול מושלך לאשפה וישאר במצב סגור זה מספר ימים.

ד. הטיפול בצינון

כאשר אדם מצטנן ממליצים לו הרופאים להתרפא על ידי לקיחת מי מלח, אולם צריכים אנו לבדוק האם מותר לעשות פעולה זו בשבת או שמא ישנו איסור של מעבד או שמא איסור אחר.

המקור לדין עשיית מי מלח וסייגיו מובא בגמרא במסכת שבת (קח, ע"ב), וזה לשון הגמרא:

"אפר רב יהודה אפר שפואל, הכי קאפר: אין עושין מי מלח פרוכין, אבל עושה הוא מי מלח פועטין... אפר רביחוס: וכי מפני שהללו פרוכין והללו פועטין, הללו אסורין והללו פותרין? יאפרו: פלאכה פרוכה – אסורה, פלאכה פועטת – פותרת! – אלא: אלו ואלו אסורין הן, ואלו הן מי מלח הפותרין – נותן שפן ומלח, או שפן ופיוס, ובלבד שלא יתן פיוס ומלח לכתחילה."

הגמרא במסכת עירובין (יד, ע"ב) פוסקת לא כרבי יוסי. כן פסקו גם הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם וביארו עוד כי האיסור של עשיית מי מלח הוא דווקא כאשר עושה אותן עזים (שני שליש מלח). ראוי לציין כי לדעת התוספות וכן פוסק הטור אין עיבוד באוכלין מדאורייתא אבל מדרבנן יש איסור. ולדעת הרמב"ם אין כלל איסור של עיבוד באוכלין, לשיטתו הטעם שאסרו עשיית מי מלח הינה משום כבוש.

ה"שולחן ערוך" (רכא, ב) כתב כי אין לעשות מי מלח עזים בשבת ואפילו בכמות קטנה, ואילו שאר מי מלח אשר אינם עזים, מותר לעשותם לכתחילה בשבת ובתנאי שיעשה בכמות קטנה. בגדר כמות קטנה מבאר ה"מגן אברהם" כי הכוונה לכמות הצריכה לאותה סעודה, אולם ה"משנה ברורה" חולק עליו ומכריע לדינא להקל אף בכמות מועטת לצורך סעודה אחרת. לפי דברים אלו כאשר ישנו צורך להכין מי מלח יש להקפיד כי המי מלח לא יהיו עזים, וכן בעשייתם שתהא בכמות קטנה.

ה. פתיחת לול

כאשר אנו עוסקים בלול תינוקות עלינו לחלק בין שני סוגי לולים. סוג אחד הוא לול הנפתח אשר עליו מניחים את הקרש והמזרון. לעומת, הסוג השני של הלולים אשר בהם ישנו צורך בהבדגה כאשר פותחים אותם.

במידה וקיימת בלול הברגה או שישנו "חיבור עם קליק", ישנה בעייה של מלאכת בונה. המקור לכך הוא מתוך דברי הגמרא במסכת שבת (מו, ע"א) כי **התוקע** חייב חטאת (ישנה מחלוקת ראשונים אם תוקע חייב משום בונה או משום מכה בפטיש), **המהדק** פטור אבל אסור, ואם החיבור **רפוי** אומר רשב"ג כי מותר לחברו בשבת, וכן פסקו הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם.

מדברי הרמב"ם, מהר"ם ו"כל-בו" בשם הראב"ד משמע כי בדבר שדרכו להדק אסור אף להחזירו רפוי, ומה שהתירה הגמרא ברפוי זה דווקא בנידון שדרכו להיות רפוי. אולם מדברי הטור (שיג, ו) נראה כי רפוי מותר גם כאשר דרכו להיות מהודק. וכך מכריעים המחבר והרמ"א (שיג, ו):

"מיטה של פרקים אסור להתזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת; ואם היא (דרכה להיות) רפויה, מותר לכתחילה, (ובלבד שלא יהדק). וכוס של פרקים, מותר לפרקו ולהחזירו בשבת. ויש מי שאומר שדין הכוס כדין המטה.

רמ"א: ואם דרכו להיות מהודק אף על גב דעכשיו רפוי, אסור".

לפי דברים אלו לולים ומיטות אשר פתיחתם נעשית על ידי הברגה יש לאסור, דהרי בלול פשוט שדרכו להיות פחות מהודק (אם לא תוקע) מסיבות בטיחותיות. על כן יש להמנע בשבת אף מהנמכת לולים אשר יש צורך להבריגם. אולם יש לעיין במצב בו אין האדם עושה תקיעה אלא רק מניח את הקרש והמזרון, האם יש לאסור זאת מצד איסור בניית אוהל. כיוון שאוהל הינו אף גלל מחיצות כפי שכותב רש"י (שבת קלח, ע"א).

לדינא נראה כי ה"שולחן ערוך" (שטו, ג) מכריע כדעת התוספות שבדברים שאין להם מחיצה אין איסור אוהל. ויתכן כי סיבת ההיתר במיטה בה מיקל ה"שולחן ערוך" היא בגלל חילוקו של הרשב"א. הרשב"א חילק וכתב, אם האדם משתמש באויר שמתחתיו - אסור גם ללא מחיצות. ואם האדם איננו משתמש באויר שמתחתיו מותר. אלא שלפי דברינו עד כה ישנה בעייה בלולים, מכיוון שכאשר בא להניח את המזרון או הקרש הוא בונה אוהל, זאת משום שישנם מחיצות מסביב הלול, אולם במידה ובגובה מתחת למזרון יש רק רגליים בצדדים ואין מחיצות - מותר.

נראה כי לפי הרשב"א שהבאנו לעיל, נוכל לבוא ולומר כי אף שלכאורה הוא בונה אוהל בהנחת המזרון דיש גג ומחיצות, מכיוון שהוא איננו משתמש באויר אשר נמצא מתחת לקרש והמזרון, אזי אין הדבר חשיב לאוהל. לפיכך יש להיזהר כי כאשר פותחים לול מעין זה בשבת, שלא לשים מתחת ללול חפצים לשמירה. נראה כי ה"ט"ז (שטו, ד) מחמיר בכל מצב בו יש מחיצות וגג, אף שאינו צריך לאויר שמתחת למיטה. על כן הרוצה לצאת ידי חובת כולם. יעמוד עם המזרון ואז ידחוף את הלול. כלומר יבנה את הגג ורק לאחר מכן את המחיצות. הטעם לכך, כיוון שבמצב בו בונה את האוהל, גג ולאחר מכן מחיצות, אזי אינו כדרך בניין - ומותר לכתחילה, והוא הדין יהיה אף במיטה מתקפלת. ("שולחן ערוך" שטו, ג).

ו. פתיחת גגון של עגלת ילדים

פשוט וברור כי כאשר הגגון של העגלה היה פתוח מבעוד יום כשיעור טפח, שיכול להמשיך ולנטותו בשבת, משום שאזי דין הפריסה הינו לא כבונה אוהל, אלא כמוסיף על אוהל עראי אשר התירה הגמרא (עירובין קב, ע"א) ופסקה מרן ב"שולחן ערוך" (שטו, ב) וזה לשונו:

"עצים שתוקעין ראשן האחד בדופן הספינה וכופפין ראשן השני בדופן השני של הספינה, ופורסין מחצלת עליהם לצל, אם יש ברחבן טפח... חשיבי כאוהל ומותר לפרוס עליהם בשבת מחצלת, דהוי ליה תוספת אוהל עראי ושרי. ומטעם זה מחצלת פרוסה כדי טפח, מותר לפרוס שאר המחצלת בשבת..."

עתה נבאר מה יהיה הדין במצב בו לא פתח את הגגון טפח מערב שבת. הרמ"א בהלכות סוכה כותב (תרכו, ג): "וכן מותר לעשות הסוכה תחת הגגות העשויות לפתוח ולסגור, ומותר לסגור מפני הגשמים ולחזור ולפתח, ואפילו ביום טוב שרי לסגור ולפתח, אם יש להם צירים שסוגר ופותח בהן, ואין בזה לא משום סתירה ובנין אהל ביום טוב...". מדברי רמ"א אלו מסיק ה"חזון איש" (נב, ו) לעניין גגון של עגלת ילדים, ואלו דבריו:

"מן האמור נלמד דעגלות של תינוקות שיש עליהם סוכה הנמתחת ונקפלת (גגון) - מותר למתחה ומותר לקפלה אף על גב דכשמתחה עושה גג ומחיצות, וגם כוונתו לצל, ויש בגגה טפח, מכל מקום כיון... חשיב כדלת הסובבת על ציריה, וככיסא טרסקל." נראה כי סברתו של ה"חזון איש" היא כי בכיסא טרסקל התירו לפותחו משום שדומה הוא לשימושה של דלת, העשויה לפתוח ולסגור. כלומר, כעין כל דבר העשוי עם צירים. על כן, הוא הדין בגגון של עגלת ילדים.

אולם ראיתי כי ב"קצות השולחן" (קכ, "בדי השולחן" ח) כתב להחמיר בגגון של עגלת ילדים, וסברתו היא מכך, שדין גגון העגלה שונה מדין כיסא טרסקל אשר התירו חכמים לפותחו. זאת משום שבגגון כל כוונתו היא להאהיל ולהגן על התינוק, מה שאין כן בכיסא בו הוא איננו רוצה את האוויר שמתחת לכיסא כלל. למרות דבריו, פוסק ה"שמירת שבת כהלכתה" (כד, יג) להקל על אף שכאשר האדם פותח את הגגון הוא עושה גג ומחיצות, וכוונתו היא לצל. לפי דברינו נראה כי יש להזהר לא לשים 'ולהלבישי' על עגלות אשר אין בהם גגון, כיסוי נגד גשם בשבת, כיוון שבזה ודאי עושה האדם אוהל, ואין את קולת הסברא של ציר ודלת הנלמד למתירים מכיסא טרסקל. אולם, כפי שראינו לעיל במצב בו יש גגון, התירו לפותחו, ואזי יהיה ניתן לאחר הפתיחה להוסיף את הניילון נגד גשם. כלומר, רק במציאות בה אין גג כלל אין ליתן כיסוי דבזה עושה אוהל.

ובשעת הצורך כאשר אין ברירה (אין גגון) וחייבים לשים ניילון על העגלה כדי שהתינוק לא יחלה, יעשו זאת בשינוי סדר. כלומר, יחזיקו את הניילון ואז ידחפו את העגלה. הטעם שנראה להקל בזה, כיוון שהכיסוי נועד לפרק זמן קצר. (ומובא ב"משנה ברורה" שטו, לה שמתחייב באוהל רק אם עשהו לכמה ימים, ועיין בבניה"ל שם) ומשום שהאיסור בפרק זמן קצר הינו אולי דרבנן, יש להקל בתינוק באיסור דרבנן בשינוי⁵.

ז. ריסוק אוכל לתינוק

על מנת שהתינוק יאכל אוכל מזין, נוהגים לתת לו כבר מגיל חצי שנה ירקות מרוסקים. אולם כאשר חל שבת, יש לדון כיצד ניתן לרסק לתינוק את האוכל והרי זו מלאכת טוחן.

ראשית, יש לזכור כי כל האיסור במלאכת טוחן הינו רק בדבר שגידולו מן הקרקע, על כן אין בעיה לרסק ביצים או לחתוך בשר דק דק וכדומה. המקור לדיני טוחן מובא בגמרא במסכת שבת (עד, ע"ב) ושם נאמר: "אצל רב פפא: האי טאן דפריס סילקא חייב פישום טוחן. אפר רב פנשה: האי טאן דסליז סילזני חייב פישום טוחן". מצינו מחלוקת בראשונים מהו האיסור של טוחן.

התוספות פירשו כי האיסור לטוחן הוא דווקא בסילתא (כיוון שדרכו להחתך דק קודם אכילתו), אולם שאר אוכלין מותר. הרא"ש כתב בשם רבינו חננאל כי אין איסור במחתך אוכל דק דק ואפילו לא בסילקא, לשיטתו דברי הגמרא שאסרה טוחן, הינם דווקא במפורר עצי דקלים. לעומת הרא"ש הבין הרמב"ם (שבת ז) כי אסור לחתוך ירקות דק דק, אבל זהו רק בירקות העומדים לבישול.

מרביתם של הראשונים ("אור זרוע", ר' יוסף בשם הרשב"ם ועוד) הבינו כי יש טחינה בכל ירק אף אם הוא ראוי לאכילה (ולא התירו אלא פת משום שאין טוחן אחר טוחן).

על אף שמרבית הראשונים אסרו לטוחן דק דק ירקות, מחדש הרשב"א כי אם הטחינה של האוכל נעשית לאלתר (לצורך מידי) מותר. הישולחן ערוך" פסק (שכא, יב) כי המחנתך ירקות דק דק חייב חטאת, והעיר עליו הרמ"א את שיטת הרשב"א כי לאלתר מותר. ה"משנה ברורה" הכריע (שכא, מה) שראוי ליזהר לחתוך חתיכות גדולות קצת, ומכל מקום אין למחות ביד המיקלין.

5. לפי דברים אלו אין להחזיר את הכיסוי ניילון מעל העגלה לאחר הוצאת התינוק, אם מיועד הכיסוי להישאר שם כמה ימים, וביפרי מגדים" כתב להקל עד שמונה ימים, וה"נודע ביהודה" (מהדורה תנינא, ל) חלק עליו.

ב"לווית חן" האריך לבאר כי גם הנוהגים לשיטת מרן, יכולים הם להקל. כיוון שמה שכתב ה"בית יוסף" לחתוך חתיכות גדולות אפילו בסמוך לסעודה אינו אלא רווחא דמילתא, וחומרא בעלמא. אלא שלפי פירוש זה קשה מדוע המחבר לא הזכיר את הרשב"א בהלכותיו בדבריו ב"שולחן ערוך", אשר על פי הם פוסקים.

כל דברינו עד כאן אמורים רק במרסק בכלי שאינו מיועד לריסוק. כיוון שכלי המיוחד לטחינה הינו אסור משום עובדין דחול, כמבאר בדברי ה"שולחן ערוך" (שכא, י) לגבי מגרדת של גבינה.

לפי דברים אלו היינו צריכים לפרש כי המרסק בננה שלא בסמוך לשעת הסעודה יהיה חייב. אולם מבאר ה"מגן אברהם" (שכא, יד) וכותב לגבי איסור ריסוק הגרוגרות לפני הזקנים, כי האיסור הוא רק במי שאינו יכול לאכול בלא טחינה, ומטעם זה אסור לרסק לתינוקות. אך עיין ב"ביאור הלכה" (ד"ה 'לפני') אשר אסר אף לפני מי שלא יכול לאכול בלא טחינה, **אלא אם כן זה לאלתר**. לעומת הסבר זה מצינו כי ה"חזון איש" (נו) ביאר אחרת את התוספתא, וסובר כי אף המרסק בננה לתינוק **לאלתר חייב** חטאת, לשיטתו כל הקולא של הרשב"א הינה בחיתוך ובתנאי שאין יכול לאוכלו בלא טחינה. על כן לדינא מתיר ה"חזון איש" לרסק רק בשינוי גדול (כקתא דסכינא).⁶

נראה להלכה כי המקלין לרסק לתינוק לאלתר, יש להם על מי לסמוך ולהקל ואף מתוך דבריו של ה"משנה ברורה" אשר כתב כי אין למחות בידם. וביחוד כי פוסקים רבים מקילים אף יותר מדברי ה"משנה ברורה". כן מובא בשו"ת "אגרות משה" (אורח חיים ד, עד) וב"לווית חן" (סב, סד) אשר דחו את ה"חזון-איש" ואף לא חששו לדברי ה"משנה ברורה" אשר כתב שראוי להחמיר גם לאלתר, וסברתם היא כי תינוק חשוב כמקום צורך. ובשו"ת "אגרות משה" אף כתב דכלל אין טוחן בבננה כיוון שהיא איננה מתרסקת לחתיכות רק נשאר גוש אחד.

אם עד כאן ראינו כי ניתן להקל בריסוק בננה לאלתר, נראה כי בטחינת שאר ירקות מבושלים ניתן להקל עוד יותר. כיוון שאף החולקים בבננה כ"חזון איש" (נח, ט) כתבו הם לגבי פירות וירקות מבושלים, כי הבישול מפקיע מהם את מלאכת הטחינה, כיוון שטחינתו נוחה, ואין שם מלאכה עליה, וממילא שרי.

6. נראה כי ה"חזון איש" דייק זאת מהתוספתא, שם נאמר שמי שמרסק גרוגרות לפני הזקנים על מנת שיאכלו לאלתר-חייב. אולם רוב הפוסקים לא גרסו בדברי התוספתא את המילה "לאלתר".

ח. משחקים של תינוק

רבים מהמשחקים של ילדים ותינוקות ישנה בעייה של מוקצה. ננסה עתה לבאר, האם כאשר ההורים רואים את ילדם משחק במשחק נגינה וכדומה - הם צריכים לגעור בבנם התינוק.

ה"שולחן ערוך" (שמג) כתב כי קטן אשר אוכל נבלות, אין בית דין מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו ולהפרישו. על דברים אלו מעיר הרמ"א כי צריך להפרישו דווקא מאיסורי תורה. ובי"משנה ברורה" כתב כי אף חייב להפרישו מאיסורי דרבנן, אלא שאין מוחין באב אם לא הפריש מאיסורים אלו. דברים אלו הינם מדין חינוך, וחינוך במצוות לא תעשה בין של תורה בין של דברים הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה. כלומר, שמבין כי כאשר הוריו אומרים לו שאסור לעשות פעולה פלונית בשבת, שעליו להימנע מהמשך הפעולה. אבל במצב בו הילד איננו בר הבנה כלל, אין אביו מצווה להפרישו אפילו באיסורי תורה.

ט. הכנת בקבוק עם תחליף חלב

לצורך הכנת בקבוק לתינוק בשבת יש לבחון, האם מותר למדוד את כמות המים לצורך זה. כמו כן, כיצד יש ליתן את המים על מנת שלא יגרום למים הקרים להתבשל. יש אף לברר, האם בנתינת האבקה אין בעייה של לישה, שהרי גם בבליה רכה ישנו איסור של מלאכת לש.

הדברים אשר יבוארו להלן, מדברים על מציאות רגילה של הכנת בקבוק לתינוק, כלומר, בתנאים הרגילים כאשר התינוק רגיל לאכילה מבקבוק וכן כאשר ישנם מים חמים מבעוד יום, אולם במצב בו לא הוכנו הדברים מבעוד יום, מותר לחלל את השבת כדי שיהיה לתינוק מה לאכול דזה חשיב כפיקוח נפש.

זאת מכיוון, שרצוי לא ליתן לתינוק אוכל אשר הוא איננו רגיל בו. אמנם ודאי הוא כי חייבים להכין מבעוד יום את הדברים הנחוצים לצרכיו של התינוק, ואין לסמוך על מה שיהא מותר לחלל אחר כך את השבת, אם אירע שלא הכין.

ראשית, לגבי איסור מדידה, מצינו שני טעמים מדוע אין למדוד בשבת: אחד מצד הדין של שמא יכתוב והשני מן הטעם שנראה הדבר כ"עובדין דחול". אולם, ה"שולחן ערוך" (שו"ז) מביא כלל, אשר אם הוא יתקיים, יהא מותר למדוד אף בשבת, וכך אומר ה"שולחן ערוך": "מותר למדוד בשבת מדידה של מצוה, כגון: למדוד אם יש במקוה מ' סאה, ולמדוד אזור מי שהוא חולה וללחוש עליו כמו שנוהגים הנשים, מותר דהוי מדידה של מצוה".

כיוון שאין האיסור במדידה מדאורייתא, מצינו כי התירו הפוסקים למדוד את המים בבקבוק, על מנת שיוכל להכין אוכל לתינוק. וב"שמירת שבת כהלכתה" בפוסקו דין זה מעיר (יא, כט הערה קיג) דצורכי קטן הם כחולה שאין בו סכנה. אולם על אף ההיתר למדוד את כמות המים בבקבוק רצוי שלא למדוד במדויק את כמות המים, אלא להעריך כי עד מקום פלוני צריך לשים מים. הטעם לכך שרצוי להעריך את הכמות ולא למדוד בדיוק, נובעת בעקבות דברי הרמ"א ("שולחן ערוך" שכג, א) אשר אמר: "ויש מקילין לומר דכל שאינו מכוון למידה לגמרי, שממעט או מוסיף מעט - שרי".

דין זה מביא ה"שמירת שבת כהלכתה" (כט, מ), וזה לשונו: "המכין אוכל בשביל תינוק, והוא צריך לדעת את כמות האוכל שהתינוק אוכל, מותר לו לשקול או למדוד, אך אם אפשר, יעריך את הכמות, דהיינו שלא ימדוד אותה מדידה מדויקת". אולם כאשר מדובר בדבר מצווה, אזי התירו לו אף למדוד לכתחילה, כפי שראינו בדברי ה"שולחן ערוך" (שו, ז). על כן, לדינא מותר יהא למדוד אם יש בגביע של קידוש שיעור של רביעית יין, וכן למדוד חום לאדם הזקוק לכך.⁷ כאשר אנו מכינים את הבקבוק לתינוק, אנו נוהרים כי חום המים יהיה חום המתאים לשתיתו של התינוק, ולא יהא קר מדי או חם מדי. לפיכך, צריכים אנו לתכנן את נתינת המים. כלומר, במידה ואין לנו מים המתאימים לרמת החום אותם זקוק התינוק, עלינו לערבב מים חמים עם קרים.

במציאות בה אנו מערבבים מים קרים לתוך חמים נוצר מצב, בהם טיפות המים הקרים אשר יורדות ראשונות אל המים החמים, מתבשלות, כלומר מגיעות לדרגת חום הגורמת לבישול המים. על כן, במידה וישנו צורך לערבב את המים (החמים עם הקרים) יש ליתן את המים החמים לתוך המים הקרים. אולם עדיין צריך להימנע מלתת את המים החמים ישירות מהמיחם שעל האש, על גבי המים הקרים, וכן לא ליתן כמות מרובה מדי של מים חמים אשר יגרמו לבישול המים הקרים.

דברים אלו הם בייחוד במצב בו אנו רוצים להוסיף אחר כך את האבקה. כיוון שאם האבקה מבושלת מותר ליתנה במים אשר בכלי שני (ע"פ ה"משנה ברורה" בסימן שיח אותיות כג, לט), כגון: קפה נמס, סוכר. אולם באבקות אשר אינם מבושלות, יש שהתירו ("משנה ברורה", "אגרות משה" ועוד) ליתנם רק בכלי שלישי, כיוון שלשיטתם כלי שלישי איננו מבשל, אולם יש החולקים על כך וסוברים ("חזון איש") כי כל עוד המים רותחים, אף שהם בכלי שלישי אסור ליתן בתוכם את האבקה.

7. כן פסקו שו"ת "אגרות משה" (אורח חיים קכח), שו"ת "מנחת יצחק" (ג, קמב), שו"ת "חלקת יעקב" (ג, כד) ובספר "שמירת שבת כהלכתה" (מ, ב).

אחת השאלות אותה הצגנו הייתה, האם שייך לומר כי בעירוב התחליף חלב עם מים עובר על מלאכת לש? ראיתי כי הגרש"ז אויערבך ("שמירת שבת כהלכתה" ח, הערה י) כתב בעניין זה, כי יתכן שכל איסור הלישה מדאורייתא הוא דווקא בלש שיהא ראוי לאפות או שמתקן אותו ויכול להתקיים כך כלישת חרדל. מה שאין כן בהכנת בקבוק לתינוק עם אבקה. כיוון דבזה דרך אכילתו היא רק על ידי לישה, והיא נעשית לאלתר. על כן "יתכן דקרוי רק בשם יתיקון מאכלי ולא לש".

בעניין דרך אכילתו, מצינו כי בדיני מלאכת בורר הקלו הפוסקים והתירו להוציא מתוך האוכל את הפסולת במציאות בה נעשה הדבר לאלתר, זאת כאשר נעשה הדבר בדרך אכילתו. כגון: התירו לקלף תפוז, אף שבכך הוא מפריד את הפסולת (הקליפה) מתוך האוכל (הפרי), זאת משום שכך היא דרך אכילתו של התפוז.

סבא נוספת להקל מובאת בדברי הגרש"ז אויערבך ("שמירת שבת כהלכתה", ח הערה סא) והיא, "כיוון שגם תחילת מעשהו הוא רק לשחוק ולהמיס ולא לגבל, ואף שהוא רוצה שיבלעו המים בתוך האבקה, מכל מקום הואיל ובשעה שהיא עבה לא חזי לאכילה, והבלילה היא רק כדי להמיס, אפשר דהבלילה הוי ליה כיפסיק רישא דלא ניחא ליה, וגם הואיל וניכר לכל שהוא מתקן אוכל לעשותו משקה ולא לגיבול, מסתבר דשפיר שרי עבור תינוק בכל גוונא".

אולם, נראה שכדי לצאת ידי חובת כל הדעות, ראוי לעשות את פעולת הגיבול הקל בשינוי. כלומר, ישנה מהסדר הרגיל, היינו, אם רגיל (בימות החול) ליתן את האבקה ולאחריה את המים, אזי בשבת יתן קודם את המים לבקבוק, ורק לאחר מכן את האבקה, וכן להפך.

כיוון, שלישה זו אסורה היא מדרבנן, וכאשר היא נעשית בשינוי, מצינו כי הותרה היא לצורך ילד קטן. אך במקרה ואין ידוע מהו השינוי בסדר הניתנה של האבקה והמים, פוסק ה"משנה ברורה" (שכא, סעיף נז) שיעשה את השינוי המפורש בגמרא, היינו: יתן מאכל ולאחר מכן את המשקה.

חשוב לציין כי כל המקום לחומרא זו היא רק כאשר תחליב החלב איננו אבקה מתמוסת. דהרי אם הוא מתמוסס, אין שייך בו איסור לישה כלל.

ישנם עוד נושאים רבים הקשורים לטיפול בתינוק בשבת, אולם במסגרת מאמר זה התמקדנו במספר נושאים חשובים ועיקריים אשר מעסיקים כל משפחה דתייה אשר יש לה ילדים. ועתה לסיכום נביא את "טוב" ההלכות אשר יוצאות מדברינו במאמר זה.

י. סיכום

- א. קטן, דינו כחולה שאין בו סכנה, על כן מותר לעשות למענו מלאכה האסורה מדרבנן על ידי שינוי.
- ב. ניתן לרחוץ תינוק במים חמים מדוד שמש, על ידי פתיחת ברז המים החמים בשינוי.
- ג. בעניין השימוש במגבונים בשבת, יש להשתמש במגבונים החתוכים מבעוד יום וכן יש לבדוק ממה המגבון עשוי. במידה והוא מחומר אשר שייך בו סחיטה, יודא שאין בו שיעור של טופח על מנת להטפיה. וראוי שלא להשתמש בסוף החבילה אשר בה המגבונים לחים יותר.
- ד. כאשר מוריד את החיתול המלוכלך מהתינוק יזהר שלא יסגור את החיתול עם נייר ההדבקה, דהרי אז ישנה בעייה של תפירה לקיימא.
- ה. ראוי לפתוח את החיתולים מבעוד יום. ולעניין סגירת החיתול על גבי התינוק רבים המתירים.
- ו. מותר לעשות בשבת מי מלח, ובתנאי שלא יעשה בכמות גדולה ושלא יהיו מי המלח עזים.
- ז. אין לפתוח בשבת לול אשר יש בו הברגה.
- ח. לול בלא הברגה רשאי לפותחו בשבת, אולם יזהר שלא להשתמש באוויר אשר מתחת ללול לשם הנחת חפצים, דמצינו דבזה יש לחוש לאוהל.
- ט. מותר לפתוח ולסגור בשבת את הגגון המחובר מעל גבי העגלה.
- י. עגלה אשר אין בה גגון ורוצה לכסות את התינוק בניילון, בשעת הצורך ישנה מסדר הפעולות, כלומר, יחזיק את הניילון ואז ידחוף את העגלה אל מתחת הניילון.
- יא. מותר לרסק כל אוכל שאין בו גידולי קרקע, ואף ירקות אם הם בושלו.
- יב. המקלים לרסק פירות וירקות לקטן סמוך לאכילתו יש להם על מה שיסמכו.
- יג. קטן שמשחק במשחק אשר אסור לשחקו בשבת, אם הוא בר דעת, אזי יש על אביו להפרישו מכך.
- יד. מותר למדוד בשבת דברים שהם לצורך מצווה.
- טו. מותר למדוד את כמות המים המכניס לבקבוק של ילד קטן וראוי שיעריך ולא ימדוד במדויק.
- טז. כאשר מכניס שתייה בבקבוק יש להיזהר שהמים לא יתבשלו (עייין במאמר לגבי הפרטים בזה).
- יז. יש הסוברים כי בתחליף חלב אין שייך לש, אולם ראוי להחמיר ועל כן יתן את המים והאבקה בשינוי, היינו, בשינוי מן הדרך אותה רגיל לעשות בימות החול.